
HISTORIOGRÁFIA

A nemzet és kihívói: etnicitás, osztály, vallás és gender a nemzeti történelmekben. II. rész

A *Guy P. Marchal* által írt, Svájcra szóló tanulmány többről szól, mint csupán a célországáról, ugyanis a német, francia, belga és a luxemburgi területek történeti munkái között pozicionálja a többnyelvű állam nemzeti történetét. Alapvető elem a régi (*Alte Eidgenossenschaft*) és az új konföderáció (*Bund*) közötti kontinuitás, illetve hol az egyikkel, hol a másikkal szemben vagy éppen amellel történő érvelés. A *Corpus Helveticum* vagy a régi konföderáció a XIII. századtól 13 szuverén *Ort* szövetségével jött létre, amelyek fölött a *Konföderációs Gyűlés* hozott bizonyos döntéseket. Ezt *ancien régime*-ként foghatjuk fel, amelyet csak úgy, mint a franciáknál, egy forradalmi hadsereg tüntetett el. 50 évnyi viaskodás után a szuverenitás kérdésében a mérleg nyelve a már 22 kanton és a *Bund* között az utóbbi felé dőlt el, aminek köszönhetően Svájc alapvetően más berendezkedést nyert. Ezen alapvető törésvonalak mentén lehet kiemelni különböző írókat a tanulmányból. *Johannes von Müller* úgy vélte, hogy a svájciak önálló nemzetként a saját identitásuknak köszönhetően képesek fennmaradni Európán belül. A forradalom után ez az elmélet, amely a középkori svájci államot tekintette mintapédának, eltűnt, és a XIX. század végére egy új, optimista, haladáselvű liberális történelemszemlélet vált uralkodóvá (*Karl Dändliker*, *Wilhelm Oechsli*). Az irányzat képviselőjeként *Carl Hilty* történetfilozófiai elméletére tér ki a tanulmány, amely nagy hatással volt a korszak svájci nemzetfogalmának és történelemfelfogásának alakulására. Az egyébként jogász Hiltyt nagyban befolyásolta Hegel munkássága, s az övéhez egy egészen közel álló rendszert dolgozott ki arra a kérdésre, hogy mi mozgatta az emberiséget illetve a svájciakat a történelemben. A szemlélet megértéséhez a praktikus politika (*ein praktische Politik*) fogalmat kell kiemelni, amely a politikát, mint történeti tapasztalatot tartja számon. Nagy szerepet kapnak az elméletben az „útmutató eszmék” (*guidingideas*), amelyek csinosodásával elérhető a konföderáció igazi formája. Ide tartoznak a „a nép ősi, tradicionális és természetes szabadsága” az állam „központi földrajzi területe” és az „erős nemzeti identitás”. A liberális gondolkodás ilyen formái

az első világháború után megkérdőjeleződtek. Például *Gonzague de Reynold*, úgy vélte 1929-ben, hogy az 1789-es forradalom eltérítette a konföderációt a helyes újtától. Ebben az értelmezésben tehát az előzőekkel szembehelyezkedve, illetve visszatérve a gyökerekhez a középkori állam-berendezkedés került előtérbe. Ez az állam nem szabadságszerető pásztorok lázadó közössége, hanem arisztokratikus demokrácia volt. Más szavakkal, Reynold a liberális történet-konstrukcióval szemben pontosan annak hamisságát mutatta ki. Az általa képviselt látószög ellenben olyan történészek részéről, mint *Eduard Fueter* volt értelmezhetetlen, akik szerint a svájci történelem 1848-ban kezdődött, így az ezt megelőző korok be sem kerültek műveikbe.

A munkák közül talán az egyik legambiciózusabb az Észak-Európát (Dánia, Norvégia, Svédország és Finnország) bemutatni kívánó tanulmány, amelyet nem kevesebb mint négy író tudhat magáénak: *Bernard Eric Jensen*, *Narve Fulsås*, *Peter Aronsson*, és *Perti Haapala*. Az északi területeken a *Volk* illetve *folk* (finneknél *kansa*) hasonló értelemben volt jelen, mint a német kortársaiknál, s ez a fogalom vált a történetírás központi tényezőjévé. A XIX. század elején felbomló birodalmak helyén keletkezett államokban az 1830-as évektől megjelent történeti munkák gyakran olyan címetek kaptak, amelyek azt sugallják, nem az állam, hanem a (népi) nemzet történetéről beszélhetünk esetükben. Például *P. A. Munch* egy 1852-es munkájában a Norvég Birodalom (*Rige*) helyett a nép, a *folk* történetét szerepelteti központi helyen. Ellenpólusként pedig a svédek lehet kiemelni, ahol a nép története a királyok történetével jelentett egyet, aminek következtében a nép összetétele a határok változásával változott. A nemzeti önmeghatározás kérdésében igen fontos szerepet játszott az „ellenségkép” kialakulása. Az írók szerint ennek függvényében alakult a *folk* felfogása is. Amit tovább színezett a vallás is, hiszen az eltérő kultúráknál, mint például a finnországi svédek és a finnországi finnek esetében ez is összetartó erőt képviselt. A másik oldalról nézve azonban az Orosz Birodalom nyugati irányú terjeszkedése ellen mintegy vezényszóként szolgált a lutheránus vallás, ezzel a „mi” és az „ők” kontúrjainak erősítéséhez járult hozzá. Ehhez a gondolatkörhöz szorosan kapcsolódik az eredet kérdésének dimenziója. A tanulmány szerint mind a négy országban az a misztikus időszak jelentette az aranykort, (a motívum gyakran megjelenik a különböző nemzetképek formálódása során), amikor szabad parasztok és az egyenlőség jelentették a társadalom alapjait. A különbségek viszont így is kiütözköznek. A svédek és a dánok egyetértettek abban, hogy az északi kultúra a norvégokkal egyetemben egy közös alaptól ered, utóbbiak szerint azonban már kezdetektől három különböző északi állam létezett, miközben a germán kultúrkörből való különállást a finnek a *Kalevala* oldalain találták meg. *A folk*

azonban kevésbé bírta el nemességet, mint nemzetet alkotó erőt. *Yrjö Koskinen* a finn nemességet svédként, idegen eredetűként mutatta be, akik elnyomták a finn parasztokat, tehát ők nem osztoztak úgy a „finnségben” mint a terület svéd ajkú, de nem nemes lakosai. A norvég narratívákban a nemzetietlen nemesség anyagiasságával sebezhetővé tette az országot. Dániában a katolikus egyházzal egyetemben a szabadság elnyomóiként jelenítették meg őket. Svédelnél e társadalmi csoport „kiírása” a nemzeti narratívából kevésbé volt jellemző, amit az is mutat, hogy az 1840-es években komoly vita szölt az arisztokrácia kizárásáról a nemzeti narratívából.

A portugál és spanyol nemzetkepciókról szóló rész *Sérgio Campos Matos* és *David Mota Alvarez* nevéhez fűződik. Portugália nemzeti identitása a XIX. század első negyedéig a királyság és az uralkodóház köré szerveződött. Spanyolországban is hasonló figyelhetünk meg, ám ezzel párhuzamban kifejlődött egy erős társadalmi és politikai háttérrel rendelkező ellenzéki nézőpont. A Pireneusi-félsziget történetírásaiban két narratív stratégia alakult ki az írópáros szerint. Az egyik a konzervatív-katolikus irányzat. Számukra az aranykort Izabella és Ferdinánd, illetve I. Mánuel és III. János regnálása jelentette, míg Portugália esetében a függetlenség elvesztésével, majd a Bourbonok Spanyolországra való érkezésével inkább hanyatlás vette kezdetét. Ennek ellennarratíváját a liberális történészek képviselték, ahol hasonló keretek között mozogtak, a hangsúlyt itt a középkor önrendelkező közösségei és a gyenge államhatalom kapták, és az abszolutizmus által eltörölt szabadságjogokkal kezdődött a félsziget lefelé ívelő sorsa. Ettől az elméleti síktól nem állt távol az osztályfogalom használata sem, hiszen ezeken a területeken egyébként is jelen volt egy bizonyos forradalmi örökség. Közös tárgynak pedig a *reconquista* és a gyarmatosítások szolgáltak, ám két ország között jelentős különbségeket is találni. Az írók szerint ilyen például az „ellenségkép” keretein belül értelmezendő egymáshoz fűződő viszonyrendszer. Spanyolország számára nyugati szomszédja egyfelől azonos kultúrkörből származó – és így az ibér elképzeléseknek jobban megnyerhető – barátként volt számon tartva, amely azonban a nagy ellenség, az angol korona keze alá játszik. A portugáloknál a spanyolokkal szembeni elkülönülés és az ibér egyesülés irányvonalának időszakonkénti elvetése volt meghatározó a nemzeti identitás alakulásában. A két ország esetében a szerzők a *gender* kérdését is érintették a nemzeti jelképek és a „nemzet személyisége” terén. A női alakok misztifikálása se a spanyol, se a portugál oldaltól nem állt távol, hiszen náluk mindkét nép feminin attribútumokat öltött magára (például a spanyol matróna és az oroszlán jelképe). Mégis a XX. század közepéig a nők maguk gyakran negatív szerepet játszottak, vagy negatív tulajdonságaik voltak a különböző történeti munkák

lapjain. Ám ahogy a nemek történeti diskurzusok tárgyává váltak, a történeszek vizsgálódásai a királynőkre, férfiasított nőkre, illetve női mártírokra összpontosultak, amit a XX. századi köztársaság és forradalom korszakainak kiemelkedő női alakjainak kutatása egészített ki.

Nagy-Britannia esetében a nemzetfogalom kialakulásban *Keith Robbins* szerint egyértelműen a whig–tory ellentétpár volt a meghatározó, méghozzá e csoportoknak a dicsőséges forradalomhoz, és persze az uralkodóhoz fűződő szerepe volt a jelentős. A XIX. század elejére ez alapvetően nem változott, ellenben a vitás kérdések megsokasodtak. Itt meg lehet említeni 1789-et, vagy a gyarmatokon élő népességnek a nemzetkoncepcióba való beillesztését. Utóbbiak hasonló kérdéseket vetettek fel, mint az európai brit lakosok etnikai mivolta. A kutatók ugyanis hiába próbálták a nemzetfogalmat megerősíteni az „angol faj” bástyájával, ez a cél elérhetetlennek bizonyult számukra. Szűkebb (kizárólag az angolszász népesség örökösei) és tágabb (angol, szász, dán és normann népesség keveredése) értelmezési keretek alakultak ki, amelyek mellé a „britség” kérdése is társult, hiszen ide a különböző kelta elemeket is bele kellett illeszteni. Így a különböző etnikai problémákat – Robbins szerint – úgy oldották meg, hogy figyelmen kívül hagyták az ezek által generált kérdőjeleket.

A *Gernot Heiss, Árpád von Klimó, Pavel Kolářés, Dušan Kovač* szerzőnégyes által írt tanulmány az osztrák, magyar, cseh és szlovák nemzeti mesternarratívákat mutatja be és értékeli annak tükrében, hogy milyen volt az egyes narratívák egymáshoz, valamint a közös pontnak számító Habsburg Monarchiához való viszonya. 1918 előtt az osztrák, magyar, cseh történetek egy bizonyos középkori államot tettek főszereplővé (Gesamtstaat, Magyar Királyság, Cseh Királyság) és a Habsburg Monarchia szolgált számukra kezdőpontként, míg a jóval szerényebb intézményi háttérrel induló szlovákok egészen a XX. század végéig a nép kategóriájára támaszkodtak. Az első világháború után létrejött új államokkal együtt a nemzeti történetek jelentősen átalakultak és differenciálódtak. A háború végét a cseh és a szlovák nézőpont kezdetként, felszabadulásként ünnepelte és egy új, csehszlovák narratíva megalkotásába kezdett, elsősorban cseh történészek közreműködésével. Az osztrák és magyar narratíva azonban katasztrófaaként értékelte a háború utáni helyzetet, és új feladatokat fogalmazott meg (például az osztrák történelem célja az új mesternarratívában a birodalomépítés helyett a Közép-Európában való német uralom biztosítása lett). A szerzők külön tárgyalják az eredetmítoszok szerepét a nemzeti történelmekben. Ezek a koncepciók vagy egy kora középkorra visszanyúló, szabad, békés, demokratikus közösséget tettek meg elbeszélésük kiindulópontjául, vagy konzervatív, katolikus történészek esetében egy középkori államalapítást, államalapító személyiséget (Szent Ist-

ván, Szent Vencel) helyeztek középpontba. A nemzeti mesternarratíváknak a saját és más nemzetekről alkotott képeit a tanulmány írói gender-, illetve osztályszempontok szerint is jellemzik. A különböző történetekben feminin vonásokkal írják le az osztrák birodalmi diplomáciát a konfliktusok rendezésének képessége miatt, vagy Ausztriát úgy, mint a náci Németország kiszolgáltatott áldozatát. Maszkulin a magyarság az erővel elfoglalt hazája miatt, vagy a maszkulin (erős, határozott) magyar nemes a feminin (udvarias, türelmes, melankolikus) szlovák plebejus jellegű néppel szemben. Ami az egyes nemzetek osztálytulajdonságokkal való felruházását illeti, a cseh és szlovák narratíva plebejus nemzetként határozta meg magát, osztrák esetben viszont nem fordult elő ilyen öndefiníció. Megfigyelhető a nemzeti történelmek osztályfogalmainak etnikai tartalommal való bővülése is (zsidó polgárság, német nemesség). Történetek próbálkozások a mind a négy nemzeti mesternarratívából kihagyott (vagy ellenségnek tekintett) zsidóság részéről önálló narratívák megalkotására, azonban ezek nem tudtak független, integráló erőt képviselő történetekké válni. Még inkább érvényes ez a cigányságra, amely a szerzők szerint egészen a mai napig nem része a nemzeti mesternarratíváknak. Befejezésképp a tanulmány írói megjegyzik, hogy a magyarok, osztrákok nemzeti történetírására az államközpontúság, a szlovák változatra pedig az etnikai szemlélet volt jellemző, ami a történetírás professzionalizálódásának szintjét tükrözte az adott nemzeteknél. Bár a nemzeti kereteket nem sikerült túlhaladni, az 1970-es évektől a nemzeti történelem homogenitását valamennyire megtörték a társadalom-, gazdaság-, és kultúrtörténeti vizsgálatok.

Anna Veronika Wendland az orosz, litván, ukrán, észt és lett nemzeti történetírást hasonlítja össze. A kulturális nemzetdefiníció kézenfekvő volt a történelmi államisággal nem rendelkező lettek és észtek számára, míg a litvánok és az ukránok a történelmi állam tradícióját hangsúlyozták jobban (Litván Nagyhercegség, Kijevi Rusz), az oroszok pedig egy összbirodalom keretén belül gondolkodtak, ennek megfelelően az orosz állam történelmébe megpróbálták bevonni a nem orosz (ukrán, belarusz) népeket is. Az első ukrán és balti történetek a napóleoni háborúk hatására „belülről” váltak az orosz birodalmi, vagy a balti német mesternarratívák kihívóivá, és fokozatosan kialakították a maguk nemzeti történelmét, amelyet az etnikai értelemben felfogott parasztságra alapoztak. Ezekben a történetekben általában egy békés, demokratikus, etnikai parasztközösség (például a kozákok gyűlései az ukránoknál) jelenti a kezdetet, amit azután idegen (német, lengyel, orosz) hódítók tesznek tönkre, és így az ellenük küzdő paraszttörmelék, kozákok reprezentálják az igazi nemzetet. A tanulmány szerint ezekben a narratívákban az osztály fogalma kezdettől fogva sokkal nagyobb szerepet töltött be (a nép

parasztnemzet, szemben az idegen származású osztályokkal), mint más európai történetírásban, ezért nem is fejlődött ki a nemzeti kereteket felülíró társadalomtörténet – az osztályelmélet nem kihívója, hanem kiegészítője volt a nemzeti mesternarratíváknak. A nőket általában a nemzetépítésben játszott szerepük viszonylatában vizsgálták, így a gender sem vált a nemzeti szemlélet alternatívájává. Sőt, a szerveződés, ébredés előtt álló, nem domináns nemzeteket feminin (sebezhető, alávetett, érzelmes), a nemzeti öntudatra ébredt kollektívumot viszont maskulin (szervezett, tanult, racionális) jelzőkkel írták le. A vallás kérdése jelentős volt a tárgyalt nemzetek öndefiníciójában, az oroszok esetében például az ortodox vallás majdnem egyenlő volt az orosz néppel, amit az ukránok az ortodoxia transznacionális karakterére való utalással próbáltak cáfolni ellennarratíváikban. A tanulmány végkövetkeztetése szerint a nemzeti, (orosz esetben) birodalmi narratívákat a '90-es évek után sem váltották fel területiális, vagy transznacionális paradigmák, hiszen ezeket a megközelítéseket hazafiatlannak tartották/tartják.

Maciej Janowski a lengyel és a cseh nemzeti történetírás példáján azt próbálja bemutatni (leginkább a lengyel narratívák alapján), hogy két periférián lévő nemzeti elit hogyan próbált modern nemzeti történelmet alkotni. A lengyel történetírás problémáinál a felvilágosult nézeteket valló *Adam Naruszewicz* által inspirált krakkói iskola, és a romantikus *Joachim Lelewel* gondolatai által befolyásolt varsói iskola vitái állnak a középpontban: az előbbi szerint a lengyel fejlődés eltért a fejlettebb nyugati vonaltól, ezért vált az ország idegen hódítók prédájává, míg az utóbbi vonal a lengyel fejlődés demokratikus voltát hangsúlyozta, szemben a nyugati abszolutizmussal. Cseh kontextusban hasonló szembenállás figyelhető meg a romantikus szemléletű, a szláv demokratikus tradíciók hordozóit a huszitákban kereső *František Palacký* és *Tomáš Masaryk*, és a velük szembenálló *Jaroslav Goll* és *Josef Pekař* között. A különböző narratívák csak annyiban tértek ki a nők, vagy más etnikumok történetére, amennyiben azok a nemzeti küzdelmekben részt vettek. Az uralkodó nemzeti mesternarratívákkal szemben a lengyeleknél egy jelentős, kritikus történelmi vonal figyelhető meg (a két világháború között *Olgierd Górká*, 1945 után *Jan Tomasz Gross*, *Jerzy Jedlicki*, *Jan Błoński*), míg a cseheknél a kritikus hangnemet elsősorban az irodalom képviselte. A tanulmány írója szerint a cseheknél, lengyeleknél meglévő romantikus szemlélet képviselőit a történelem whig interpretációjával, míg ezek (konzervatív) kritikussait a *David Hume* által reprezentált hagyománnyal lehet párhuzamba állítani, tehát a cseh és lengyel történetírás duális jellege európai jelenségnek tekinthető.

Marius Turda tanulmánya a balkáni nemzetépítés folyamataként ábrázolja a szerb, román, bolgár és horvát nemzeti történetírás kibontakozását. Az

érintett nemzetek történetírói ellentétekben gondolkodtak, és azok segítségével definiálták magukat valamilyen külső (Európa, szláv világ, Balkán), vagy belső entitással (magyarok, görögök, zsidók) szemben. Első lépésként mindenhol történelmi jogon és kontinuitáson alapuló nemzeti narratívák születtek, amelyben egy etnikai csoportot részesítettek előnyben valamely másikkal szemben, így nem tették lehetővé a békés együttélés lehetőségét. A nemzeti narratívákkal szemben kritikus történeti iskolák (például a *Romanian Historical Journal* a két világháború között) végig marginálisak maradtak, és a nemzeti érvrendszer számos eleme a kommunista hatalomátvétel után is megmaradt a történetírásokban. A nők ezekben a történetekben anyák és tanítók, ezáltal biológiai és patrióta elkötelezettséget mutatnak: a nemzet reprodukálásában játszanak leginkább szerepet.

A görög és török nemzeti történetírásról írt tanulmányában *Hercules Millas* kiinduló koncepciója szerint a két fél számára a másik a nagy történelmi ellenség, hiszen mindketten függetlenségi háborút vívtak egymás ellen nemzetállamuk megteremtéséhez. A görögöknél a nemzeti mesternarratívát *Konstantin Paparrigopoulosz* alkotta meg a Bizánci Birodalom „felfedezésével”, amivel a görög történelem ókori és modern periódusa között konstruált kontinuitást. A marxista felfogás az 1910-es évektől jelentkezett, és osztályalapon értelmezte újra a görög szabadságharcot. A nem görög kisebbségek (albánok, törökök, zsidók) történetével elsősorban új, modern szemléletű, ám marginális hatású történészek foglalkoznak jelenleg. A göröghöz hasonlóan a török történetírás is az etnikai nemzetet tartotta a nemzetépítés alapjának. Ebben az Anatólia területén élő népeket török ősnek tekintő anatólianizmus, és az iszlám elődökre támaszkodó török-iszlám szintézis történelemszemlélete jelenti a főbb választóvonalat. Ezen narratívák kihívói előbb a marxista, később a liberális akadémiai körökből érkeztek. A nemzeti-etnikai szemlélet mind a görög, mind a török történetírásban maga alá gyűrte a felekezeti, vagy osztályalapú megközelítéseket.

Ulrich Wyrwa az európai zsidó történetírás főbb változatai között megkülönböztet egyetemes, regionális, liberális polgári és cionista szemléletű narratívákat, és azt vizsgálja, hogyan jelentek meg ezekben a gender, illetve az osztály problémái. Az egyetemes zsidó történetekben a zsidóság történelmi fogalom, és a történeti fejlődéssel együtt, globális szemlélettel fogható meg. A regionális megközelítés egy-egy város, régió zsidó közösségének történetével foglalkozott, és a sikeres emancipációt állította a középpontba. A liberális narratíva a zsidók és nem zsidók közötti interakciókra koncentráva egyben hangsúlyozta a zsidó vallás dinamikus és életképes voltát, hiszen mindig alkalmazkodni tudott a változó viszonyokhoz. A „volk” koncepcióját átvevő cionista narratívában a fentiekől eltérően a zsidó nép egy etnikai kategória,

nem pedig történelmi tapasztalat: itt a diaszpóra időszaka csak a zsidó történelem egyik állomása, amely csak Izrael megalapításában érheti el végcélját. A legtöbb narratíva általában a szenvedő és tudós (vagy a cionista változatban az erős, jó fizikumú) zsidó férfit állítja a középpontba, a nők csak elvétve szerepelnek a történelem ágenseiként. A tanulmány végkövetkeztetése szerint a transznacionális kölcsönhatásoknak köszönhetően európaivá vált zsidó történetírói narratívák stimulusként szolgálhatnak egy európai integrált történelem narratívájához, a másik megismeréséhez.

A kötet szerkesztői zárszavukban kiemelik a kulturális transzfer vizsgálatának jelentőségét a historiográfiában: ez lehet nagyobb hatókörű (például amikor Herder, vagy Marx eszméi majdnem az összes vizsgált nemzetállamban éreztették hatásukat), vagy korlátozott, regionális, szomszédos országok közötti kölcsönhatás is. Egyes országok történetírásai jelentős mértékben befolyásolták más országokét ilyen transzferek során (a német professzionizáció a francia és brit történetírást a XIX. században), de jelentős az emigráns történetírás szerepe is ebben a tekintetben. A valamely más nemzet történelmére specializálódó történészek szintén gyümölcsöző hatással voltak a történeti narratívák közötti kölcsönhatásokra (hiszen tárgyukról, mint „kivülállók” írnak, és nem, mint az adott nemzet tagjai), ezt a német Sonderweg teóriájának *David Blackbourn* és *Geoff Eley* által írt alapvető kritikája is bizonyítja. A szerzők szerint még számos erőfeszítést igényel ezen transznacionális kapcsolatok, kölcsönhatások kutatása. A kötet és a *Writing the nation* sorozat is a historiográfia denacionalizálására törekszik annak érdekében, hogy a történetírások közötti transzfert jobban érthetővé tegye. Ezzel a törekvéssel kapcsolatban utalnak rá, hogy téves a pozitív patriotizmus – káros nacionalizmus megkülönböztetés az előbb javára, hiszen mindkét felfogás a nemzeti történelem homogén, a múlt és a jelen szoros kapcsolatának képéből indul ki, a történésznek tehát mindkettővel szemben kritikusnak kell lennie. Ugyanakkor a történész teljes kivonulása a nemzeti történetírásból azt eredményezheti, hogy mások, „celeb-történészek”, vagy kifejezetten dilettánsok töltik be a helyüket a nemzeti szempontot erősítő *public history* művelésével, akik tévéműsorokban fellépve, jelentős tömegeket is képesek befolyásolni. A szerzők a számos, biztató kezdeményezés ellenére úgy vélik, a nemzeti kerektekből kiinduló történetírásnak továbbra is biztos jövője van.

Stefan Berger and Chris Lorenz (eds.): *The contested nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories* (A nemzet és kihívói: etnicitás, osztály, vallás és gender a nemzeti történelmekben). Palgrave Macmillan, 2011. 552 o.

Káli Róbert – Törő László Dávid